

**ABOUT TRANSLATION JUSIPBEK AIMAUYTOV
THE STORY BY GUY DE MAUPASSANT**

K.A. Aubakirova

Eurasian National University named after L.N. Gumilev

Key words: translator, translation, free translation, literary translation, literature.

Abstract. In the article translation of Jusipbek Aimauytova is examined from work of Gui De Maupassana. And analyzes the skill transfer Jusipbek Aimauytov.

УДК: 811.512.122.09

**ЖҮСІПБЕК АЙМАУЫТҰЛЫНЫҢ ГИ ДЕ МОПАСАННАН
АУДАРҒАН ӘНГІМЕСІ**

Қ.Ә. Аубакирова

Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Тірек сөздер: аудармашы, аударма, еркін аударма, көркем аударма, әдебиет.

Аннотация. Бұл мақалада Жүсіпбек Аймауытұлының Ги Де Мопасаннан аударған әңгімесі зерттеліп қарастырылған. Сонымен қатар, Жүсіпбек Аймауытұлының аудармашылық шеберлігі талданған.

Бұл өмірде бар болғаны қырық екі жыл ғана өмір сүрген Жүсіпбек Аймауытұлының қазақ мәдениеті мен әдебиетіне сіңірген еңбегі өлшеусіз екені белгілі. Осынша аз ғұмырында ол бай шағырмашылық мұрасы мен өзіндік қолтаңбасын қалдырып үлгерді. Егер алаштың небір қайран боздақтарын қырып салған саяси озбырлық орын алмағанда, қазақ әдебиеті әлеміне небір құнды көркем шығармалар, аудармалар, ғылыми еңбектер келіп қосылар еді.

Жүсіпбек ғұмыры ғасырлар тоғысындағы саяси қақтығыстарға тұспа-тұс келгені мәлім. Сондықтан жазушының шығармаларында сол кездегі орта, замана ағысы, өмір тәжірибесі суреттеліп отырады. Орыстың белгілі әдебиет сыншысы В.Г.Белинский әрбір өнер туындысы өз дәуіріне, тарихи заманына, суреткердің қоғамға қатынастарына орай қарастырылуы тиіс екендігін айта отырып, шығарманың қашан, қай кезде жазылғанына және шығармаға әсер еткен факторларға назар аудармай, автордың жеке басы мен шығармасын ғана талдау үлкен қателіктерге апарды дейді [1, 713 б.]. Жалпы кез-келген өнер туындысы сол заман ағымынан жырақ тұрмайды, оның өзінен туындап шығармаға арқау, негіз болары хақ. Ж.Аймауытұлы аудармалары да – өзі өмір сүрген қоғамдық ортаның саяси-әлеуметтік факторларының нәтижесі. Жүсіпбек Аймауытұлы қазақ халқының сол кезеңдегі мұң-зарын, қайғы-қасіретін танытатын әңгімелерді аударуға тырысқанын аңғарамыз.

Қазақ әдебиетінде ХХ ғасырдың басында аударма өнері белгілі дәрежеде өрістей бастады. Қазақ ақын-жазушылары орыс, шығыс, батыс әдебиеті өкілдерінің туындыларын қазақ тіліне тәржімалау арқылы қазақ әдебиетінің дамуына айтарлықтай үлес қосты. Ұлттар әдебиетінің өзара байланысы қай заманда да көркем аудармасыз жүзеге асқан емес. Тарихы әріден келе жатқан көркем аударма ісінің қазақ топырағында гүлденуі орыс тілінде жазылған шығармаларында аудару үрдісінен бастау алады. Жүсіпбектің аудармалары, атап айтқанда, **орыс әдебиетінен** аударған туындылары «Еңбекшілер ұраны» (Интернационал. Өлең. «Қызыл Қазақстан» журналы, 1921. №1), «Жас әскер» (Молодая гвардия. Өлең. «Лениншіл жас» журналы, 1935. №1-2), «Тау еліндегі оқиға» (Чуйковтан, 1925), «Пәренжі» (Орыс ертегісі. «Әйел теңдігі» журналы, 1927. № 6), Өлең Сұңқарға (М.Горькийден. Жас қазақ. 1924. № 4), Сараң сері (А.С.Пушкиннен, 1926), Тас мейман (А.С.Пушкиннен, 1926), Бақылаушы (Гогольден), Қатындар (Қабарды ұлтының ертегісі. Еңбекші

казак, 1924. 19 тамыз), сонымен қатар, **батыс әдебиетінен** аударғандары Джек Лондоннан «Күштілердің күші» (Лениншіл жас, 1925. №6-7) және «Теңсіз телегей аттаныс» («Жаңа мектеп» журналы, 1926. №4-5), Робиндранат Тагордан «Балжан» («Лениншіл жас» газеті, 1926. №1-2), Конрад Берковичтен «Әкесі мен баласы» («Лениншіл жас» газеті, 1926. №6-7) және «Өрбике» («Жаңа мектеп» журналы, 1929. №4), Дюшен Фердинанттан «Дәмелі» (1928), В.Гюгодан «Бишаралар», Ги де Мопассаннан «Су жүзінде» («Сәуле» журналы, 1926, №5).

Ал Жүсіпбектің кейінгі кездері ғана табылған «Заң білместің зары» атты аудармасы «Жаңа мектеп» журналының 1926 жылғы №11, №12, №13 сандарында басылып шыққан. Бұл әңгіме «Сыған әңгімелері», «Мұрда», «Мұрданың өлімі» деген тараушаларға бөлінген. Сондай-ақ Ж.Аймауытұлы Н.И.Бухарин мен Е.А.Покровскийдің «Коммунизм әліппесін», М.И.Покровскийдің «Ресейдің XIX-XX ғасырлардағы төңкеріс қозғалыстары тарихынан» және «Орыс тарихы», В.Богдановтың «Саяси экономияның қысқаша курсы», П.И.Стучкийдің «РСФСР Конституциясын» казак тіліне аударып, мерзімді баспасөз беттерінде жариялады.

Бүгінгі мақаламыз Жүсіпбек Аймауытұлының француз жазушысы Ги Де Мопассанның 300-дей әңгімелерінің ішінен тәржімалаған «Су жүзінде» (На реке) атты аудармасы жайында болмақ. Бұл аударма кезінде Жүсіпбектің өзі редакторлық еткен Ташкент қаласынан шығатын «Сәуле» журналының 1926 жылғы №5 санында жарияланған болатын.

Жүсіпбек аударған бұл әңгіменің авторы Анри Рене Альбер Ги де Мопассан 1850 жылы 5 тамызда Нормандияда өмірге келген. Небәрі қырық үш жыл ғана өмір сүрген ол жазушылық өнерін он үш жасында бастаған. Оның әкесі Гюстав де Мопассан өнерді жанындай жақсы көретін, суретшілермен жақын жүруді ұнататын адам болған. Ги де Мопассанның балалық шағы Нормандияда өтеді, жиі-жиі балықшылармен бірге теңіз бетіне шығып, серуендеп, тіпті кеме айдауды да бала кезінде үйренеді, жергілікті салт-дәстүрді жете меңгеріп, норманд тіліне жетік болады [2, 5]. Мопассан Париждегі Сене өзенінің тұманды түндерін, толқын соққан жағалауларын, теңіз жағасында өткізген махабатты түндерін новеллаларына да қосып отырған. Жүсіпбектің аударған «Су жүзінде» әңгімесі де осы Сене өзенінде қайықта қалып қойған балықшының басынан өткен қорқынышты сәттеріне арналған.

Бұл әңгіме былай басталады: *«Өткен жылы Париж қаласында Сене өзені бойынан бір кішкене пәтер алып, таза ауаға шығып, сонда қонып тұратын болдым. Кешікпей-ақ бір көрісіммен таныс болдым. Жасы 30-40-тың шамасына келген кісі. Көріп жүрген адамдардың ішіндегі бір жаты еді. Өзі қашаннан бергі қайықшы, қайықшы болғанда бір жансебіл, өмірін мәңгі су бойында, су жүзінде кешірген бір адам, қайықпен бірге жасасып, күрекпен бірге көрге баратын тәрізді. Суға жаны құмар бір адам. Бір күні кешке екеуіміз өзен жағалап келе жаттық. Су жүзіндегі өміріңнен қызық әңгіме айтышы деп сұрадым. Ыңқылдақ адам еді, сүйі деуім-ақ мұң екен, жүзі гүл-гүл жайнап, елеуреп, ақынша суырылып, әңгімені көйіте бастады... –Осынау беті жыбырлап жатқан өзен қандай әсер қалдырмады маған! Өзен деген не нәрсе? Көше халқы – сіздер түгін де білмейсіздер. Өзенді балықшының аузынан естіп көріңізші, қалай сөйлер екен»* [3, 83-90 б.].

Одан әрі әңгіменің мазмұны тынығып алу үшін қамыс жиегіне келіп зәкір салып тоқтатқан қайығын қайтадан жүргізе алмай сол жерде қалып қойған қайықшының басынан кешкен оқиғасына арналады. Албастыдай түнерген айсыз түнде шетсіз, түпсіз болып көрінетін өзен қаншалықты қорқынышты болғанымен, балықшы үшін өзен – сұлу, оның жаңа шыққан күн нұрына шомылып, айнадай жалтырап, қалың кірпік арасындағы жәудір көздей, қалың құрақты жылғамен күмістей жылтырап, шымырлап ағып, сылдыр қағып жатқаны балықшы үшін – ғажап. Алайда, қанша ғажап, сұлу болса да, мұнартқан қою тұманды түнде өзенде қалып қойған балықшының қатты қорыққаны, шеке тамырының солқ-солқ етіп, жүрегіннің аттай тулағаны, өзеннен малтып өтуге дауаламағаны, қараңғы тұңғыыққа қарай аяғынан біреу сүйреп алып бара жатқандай әсерде болғаны суреттеледі.

Жүсіпбектің бұл әңгімені аударудағы мақсаты – бар өмірін суда өткізген балықшының бір түндегі қорқыныш сезімін суреттеу арқылы казак қоғамын болашаққа деген сенімсіздіктен, жалтақтаған құлдық психологиядан, ең бастысы «қорқақтықтан» аз да болса арылтуды, халықты батылдықты шақыруды көздеген тәрізді. Бұған әңгімедегі мына үзінділер дәлел бола алады: *«Қорықпайын деп қайраттанамын, бекінемін, болмайды, ішімде қайраттан басқа бірдеңе бар сияқты. Сол бірдеңе қорқа береді. «Осы мен несіне қорқамын?» деп сұраймын өзімнен. Мендегі батыр «мен» – қорқақ «менді» мазақтайды, күледі. Дәл сондағыдай біріне-бірі қарсы ішімдегі екі*

мақлұқты одан бұрын да, соң да анық сезген емеспін. Бірі қорықпа дейді, бірі қорқа береді. Екеуі біресе кезек жығысады, біресе ит-жығыс түседі» [3, 88 б.]. Ал мына үзіндідегі айтылғандар қорқып, бұғып жүргендерге күш-қуат, жігер беруге үндегендей әсер қалдырады: «Барша су мақұлықтары оянды. Шошып оянғандай бақалар да бақылдады. Оқта-текте біресе оңнан, біресе солдан тасбақаның қоңыраудай сылдыраған келте-келте қоңыр күйі жұлдызбен тілдескендей, көкке шапшып сыңғырлайды. Ғажап, қорыққаным басылып кетті. Сондай көрікті табиғат қойнында қандай керемет жат нәрсе көрінсе де, маған түк таңсық емес еді» [3, 89 б.].

Сонымен қатар, Ж.Аймауытұлы бұл әңгіме халық санасына әсер ету үшін сол заманғы ахуалға сай орайластырып аударғаны байқалады. Мысалы, орысша нұсқадағы «Этот глупый, необъяснимый страх, возрастая, переходил в ужас» [5, 345 б.] деген сөйлемді «**Білімсіз қорқыншы** шырлығып, жан шошырлық үрейге шапты» [3, 88 б.], - деп аударса, «Если бы какой-нибудь **рыбе** вздумалось выпрыгнуть из воды, как часто случается, этого было бы достаточно, чтобы я свалился замертво, потеряв сознание» [5, 345 б.] деген сөйлемді «Егер сол кезде судан **біреу** қылт етіп шыға келді бар зой – сөз жоқ талып қалуыма» [3, 88 б.], - деп аударған.

Жалпы бұл шығарма еркін түрде тәржімаланған. Яғни Ж.Аймауытұлы әңгімені бір тілден екінші тілге айна-қатесіз беруді емес, түпнұсқадағы жалпы мазмұнды ғана сақтай отырып, қоғам санасына әсер етуді көздеген, әрі қазақ оқырманына ұғынықты болу мақсатында әңгіме ішінде аса қажет болып есептелмейтін сөйлемдерді мүлде аудармай тастап кеткенін көреміз. Мысалы, Мопассан бұл әңгімесінде Гюгоның теңіз туралы өлеңінен үзінді келтірген:

Поэт сказал про океан:

О волны темные! Вы жуткие рассказы

Сложили, - страшные пугливым матерям.

Друг другу шепчете вы их в часы прилива

Вот почему звучит ваш голос так тоскливо,

Когда стремитесь вы к земле по вечерам [5, 342 б.]. Бұл өлең үзіндісін Ж.Аймауытұлы мүлде тәржімаламаған. Және балықшының өзі туралы айтқан мына әңгімесі де қазақшаға мүлде аударылмаған: «Я жил тогда, как и теперь, в доме тетки Лафон, а один из моих ближайших, приятелей, Луи Берне, отказавшийся с тех пор от лодочного спорта с его радостями и свободой нравов, чтобы заседать в Государственном совете, поселился в деревне С..., в двух милях ниже по течению. Каждый день мы обедали вместе то у него, то у меня» [5, 343 б.]. Әрине бұл аударылмай қалған мәтіндердің шынымен де қазақ оқырманы үшін қажеттілігі шамалы екені айтпаса да түсінікті.

Шығармадағы көптеген сөздер қазақы ұғымдағы тіркестер арқылы сәтті берілгені байқалады:

Некоторое время – ет пісірімдей уақыт

Без сна – көз ілінбеу

Стал красноречив – ақынша суырылу

А река молчалива и коварна – апиыңды қуырады,

Тишина соблазнила меня – төңірек құлаққа ұрған танадай

Погода была дивная – күн майдай жылы

Река блестела – өзен айнадай жылтырайды

Я задремал – көзім ілініп кетті

Якорь не тронулся с места – зәкір міз бақпады

Скользнула какая-то тень – қараң етіп, бірдеме көрінгендей болды

Наступал день, мрачный, серый, дождливый, холодный, которые приносят вам огорчения и несчастья – жанға жабырқау салатын, жауын-шашынды, қара желі аралас қара қабақ жаман күн еді, т.б.

Аударма өнері туралы кезінде Шәкәрім Құдайбердіұлы: «Ақын-жазушы өзінің жазған тума шығармасына жауаптылықпен қарау қажеттігі сөзсіз. Ал өте жауапты нәрсе – біреудің шығармасын аудару. Бұған өте шеберлік керек. Шығарманы аударушы адам сол шығарманың барлық мазмұнын түсінумен қатар, жазушының нәзік сезімін, шеберлігін, шығарманың қандай күйде, қандай рухта жазылғанын жақсы білу керек. Демек, аудармашы сол аударманың авторынан ой-санасы, сезімі төмен болса, онда аударма дәл болып шықпайды. Шығарма аударылғанда рухынан айрылып қалса, онда аудармашының жазушыға қиянат істегені болады» [6, 120 б.] , -

деген еді. Осы тұрғыдан алғанда Жүсіпбектің аудармашылық қабілетінің өте жоғары деңгейде болғандығын, әрі айтылатын ойдың салмақтылығына, қазақ ұлтының жанына жақын, оның сезімін оятарлық дәрежеде болуына басты назар аударғанын аңғарамыз.

Ж.Аймауытұлының 1928 жылы өз қолымен толтырған анкетасында өзіне ұнайтын бірнеше жазушының ішінде осы Мопассан есімін де көрсеткен [4, 380 б.]. Ж.Аймауытұлының Ги Де Мопассан шығармаларына деген қызығушылығы мен құрметінің негізгі себебі мынада деп ойлаймыз:

біріншіден, Мопассанның шығармашылығы XIX ғасырдың екінші жартысындағы француз қоғамын шынайы тұрғыдан суреттеуге арналды, ол сол қоғамды жай ғана сипаттап қоя салмай, қоғамда орын алып жатқан сатқындық, өктемдік, адам құқының бұзылуы сынды ірі мәселелерді өз шығармалары арқылы ашық жазып отырды.

екіншіден, Мопассан өз шығармаларындағы кейіпкерлер арқылы сол кезеңдегі азаматтық мүдде мен саяси мүдделердің өзара қайшылықтарын барынша шынайы көрсете білді.

үшіншіден, Мопассан көп әңгімелерінде қарапайым француз халқының өз Отанын жанындай сүйетінін дәріптеп отырды.

Қорыта айтқанда, Жүсіпбек Аймауытұлы көркемдік дәрежесі өте жоғары аудармаларды қалыптастыруға үлкен үлес қосты, әрі ұлттық аударма ісін дамытуға ерекше еңбек сіңірді. Ол қолына түскен кез-келген әңгімені емес, қазақ қоғамы мен тұрмысына қажетті, ой-сананы оятар, үлгілі деген шығармаларды іріктеп аударған, сол себептен де аударманың қазақ ұғымына лайықты, қазақ оқырманына түсінікті жағын басты назарда ұстады. Жүсіпбек көркем аударманың адам баласының дүниетанымдық, эстетикалық, көркемдік талғамын байытатынын, мәдениет пен өркениеттің дамуына өлшеусіз үлес қосатынын жете түсінген. XX ғасырдың басындағы белгілі қоғам қайраткері, Алаштың біртуар тұлғасы, әдебиет сыншысы Смағұл Сәдуақасұлы: «Ол еуропалық жазушыларды еркін әрі жатық аударған» деп, Жүсіпбектің аудармашылық шеберлігін биік бағалаған болатын.

Сонымен аударма – тәрбие беретін құрал ғана емес, халық пен халықты қауыштыратын терең байланыс. Аударма қиын мәселе, сондықтан аудармаға қойылатын талап пен талғам өте биік. Оны тек аудармашы ғана дұрыс жүзеге асыратыны даусыз. XX ғасырдың басында үздік аудармашылар қатарындағы Жүсіпбек Аймауытұлы өзі қазақша сөйлеткісі келген кез-келген шығарманы қазақ оқырманының жүрегіне терең жеткізе білді.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Белинский В.Г. Русские писатели в литературном труде. –Л: 1854. –С. 758.
- [2] Ги де Мопассан. Пышка. Роман, новеллы. –Москва: Эксмо, 2002, -608 с.
- [3] Ж.Аймауытұлы. Шығармалары. –Алматы: Қаламгер, 2013 -340 б.
- [4] Бес арыс. –Алматы: Жалын, 1992. -544 б.
- [5] Ги Де Мопассан. Сочинения в пяти томах. –Москва: Наука, Том I. 1992, -558 с.
- [6] Шәкәрім. Шығармалары. –Алматы: Жазушы, 1988.

REFERENCES

- [1] Belinskij V.G. Russkie pisateli v literaturnom trude. –L: 1854. –S. 758.
- [2] Gi de Mopassan. Pyshka. Roman, novelly. –Moskva: Jeksmo, 2002, -608 s.
- [3] Zh.Ajmauytyly. Shyғarmalary. –Almaty: Qalamger, 2013 -340 b.
- [4] Bes arys. –Almaty: Zhalyn, 1992. -544 b.
- [5] Gi De Mopassan. Sochinenija v pjati tomah. –Moskva: Nauka, Tom I. 1992, -558 s.
- [6] Shәkәrim. Shyғarmalary. –Almaty: Zhazushy, 1988.

О переводе Жүсіпбеком Аймауытовым рассказа Ги Де Мопассана Қ.Ә. Аубакирова

Ключевые слова: переводчик, перевод, вольный перевод, художественный перевод, литература.

Резюме. В статье рассматривается перевод Жүсіпбека Аймауытова с произведения Ги Де Мопассана. А также анализируется мастерство перевода Жүсіпбека Аймауытова.

Аубакирова Қарлығаш Әділханқызы

Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің PhD докторанты

Поступила 21.11.2014 г.